

Manifestarea agresivității în spațiul școlar

Elena Losû, dr.în psihologie, Catedra de Psihologie Aplicată

Din nefericire, societatea zilelor noastre este una violenta, iar copiii nostri sunt supusi acestor acte agresive în fiecare zi - fie prin mediatizarea lor, fie prin activitățile și relațiile pe care le au cu cei din jur. Spațiul școlar a devenit un mediu propice pentru manifestarea diverselor forme de agresivitate din partea tuturor subiecților și agenților educaționali.

Deoarece influența societății și a grupului de prieteni este foarte mare la vârsta școlarității, iar neajunsurile sistemului școlar contribuie din plin la declanșarea actelor violente, E.Guetzloe (1997) distinge cinci condiții ce favorizează manifestarea agresivității în școală:

- a) Copilul are numeroase ocazii să observe acte de agresiune. Conflictele ce au loc de zi cu zi în societate pot fi observate de copil cu ochiul liber, dar mai ales prin intermediul mass-mediei – există ziare ce tratează în exclusivitate tema agresivității, iar emisiunile TV, îndeosebi știrile, prezintă lumea întunecată a crimelor.
- b) Copilul este însuși obiectul agresiunii. Acest fenomen este frecvent în școlile cu efectivele mari de elevi, mai ales în școlile cu cămin-internat, unde agresivitatea prezintă o lege nescrisă a “ordinii și disciplinei”.
- c) Copilului i se dau puține ocazii să dezvolte legături pozitive socio-afective cu alții (inclusiv cu profesorii și membrii școlii). Conduitele afective se învață prin imitație: dacă nu există oportunități pentru exersarea unor astfel de conduite, viața psihică a individului este mai apropiată de viața instinctivă decât unei vieți socio-culturale.
- d) Copilul este pregătit pentru propria agresiune. În țările puternic industrializate (Anglia, S.U.A. etc.), emanciparea păturilor sociale superioare este direct proporțională cu degradarea vieții celor ce trăiesc la periferie, în cartierele marginale.
- e) Asociații de copii cu diferite scopuri malefice. La vârsta preadolescenței se formează așa-zisele “găști” ce urmează anumite ritualuri de inițiere, de trecere spre o altă etapă, de la copilărie la prima tinerețe. În astfel de situații, ritualul presupune dovedirea unor calități (de cele mai multe ori negative) exprimate în acte violente (vandalism).

Un alt gen de agresivitate, frecvent întâlnit în școli, este cauzat de înțelegerea neadecvată a autorității și puterii. “Autoritatea presupune un anumit raport între oameni, raport în care se evidențiază o dependență de sus în jos. Unii posedă autoritate, alții sînt supuși. Ea este legată de noțiunea de putere socială” (Geissler, 1997). A utiliza în mod abuziv puterea și autoritatea pentru a-i umili, blama și pedepsi pe cei supuși este o formă de agresivitate. Utilizarea autorității în sens negativ presupune amenințare, neîncredere, privațiune de libertate și abuz de putere. La creșterea manifestărilor agresive contribuie în primul rând particularitățile

profesorului și anume: distanța psihologică dintre profesor și elev, prezența fizică a autorității, prestigiul profesorului în instituție, statutul persoanei în ierarhia autorității, sistemul de intercomunicare etc. Personalitatea profesorului constituie o sursă primară ce influențează formarea personalității elevilor și reușita lor școlară. Educatorii cu o înaltă reprezentare de sine, stabilitate emoțională și siguranță de sine manifestă tendința de a stabili raporturi cu elevii într-un mod umanist și democratic. Profesorii autoritari sînt mai încordați, conștiincioși, timizi, rezervați, sobri și au o reprezentare de sine scăzută. Relația profesor-elev are uneori o nuanță dictatorială: profesorul, care știe totul și este investit cu autoritate și putere socială, ordonă discipolului care este în curs de perfecționare. Prin faptul că elevul nu are dreptul să-și exprime opiniile și dorințele, această relație este privită ca una coercitivă. Singura autoritate manifestată de profesor ar trebui să fie aceea care derivă direct din statutul său social, din diferența de vârstă etc., și nu din diferența de concepție și putere. Autoritatea nu este echivalentul exploatării celor slabi de către cei puternici, nu înseamnă lipsa comunicării și afecțiunii, nu înseamnă duritate și tiranie.

Din perspectiva profesorului și elevului s-au conturat deja reprezentări pentru ceea ce numim *autoritate*: pentru profesor, autoritatea este forța misiunii sale, demnitatea și importanța comandamentului său educațional; pentru elev, autoritatea reprezintă semnul și apanajul celor adulți.

Autoritatea extremă este percepută ca agresiune și, prin urmare, poate înlătura spontaneitatea, creativitatea și comunicarea. Epitetul “autoritar” este opusul “democraticului”, care presupune o modalitate adecvată de mînuire a autorității. Profesorii nesiguri, slab pregătiți profesional și pedagogic, complexați și labili psihic sînt aceia care se agață de putere pentru a-și manifesta autoritatea ca pe singura lor armă de apărare. Cu această armă ei încearcă să-I țină la distanță pe elevi pentru a-și ascunde slăbiciunile, insuficiențele. Opus acestui tip de profesor este profesorul democratic, deschis dialogului și provocărilor intelectuale, dornic să afle mai multe despre elevi și, totodată, să li se dezvăluie acestora: este acel profesor sincer, fără complexe, fără prejudecăți, și, în primul rînd, un foarte bun profesionist. Acest tip de pedagog care mînuiește în mod corect autoritatea va avea curajul să transforme relația de pe verticală în una pe orizontală. Bunii autoritari sînt cei care sancționează, pedepsesc prin notă, îndeamnă elevii amintindu-le că sînt capabili, încurajându-i, dar scopul principal este acela de a corecta greșelile, de a îndrepta atitudinii. Nimic, însă, nu trebuie impus cu autoritate pentru că este nedrept. Copilul nu trebuie să se simtă constrîns, pentru că pasul imediat următor constrîngerii va fi teama, care determină anxietate și deprimare. Așa cum se spune, puterea corupe și de aceea adultul trebuie să reziste ispitei de a-și impune autoritatea, deoarece în cele

din urmă suferă copilul. Profesorul trebuie să-și exprime autoritatea în sens constructiv, să creeze o ambianță plăcută de colaborare, să stimuleze, să-i pună pe elevi în poziția de a se afirma prin dezbateri. Disfuncțiile la nivel de clasă vor apărea atunci când profesorul este total lipsit de tact, și de aptitudinea de a se impune, când va încerca să facă din insuccesele lui succesele elevilor și când va acționa după stereotipuri și “rețete”, fără un comportament adaptiv.

Atitudinea elevului față de învățare și performanțele școlare este mediată de condițiile interne, dar și de cele externe. Modul în care se interacționează, comunică și colaborează cu elevii se reflectă în rezultatele învățării. Este cunoscut faptul că agresivitatea din partea adultului generează agresivitatea copilului. În acest context este util de a studia specificul manifestării agresivității la preadolescenți în spațiul școlar și a comportamentelor agresive ale profesorilor, influențele pe care le au comportamentele agresive ale profesorilor asupra manifestării agresivității preadolescenților. Cu acest scop am întreprins un studiu asupra asupra 50 preadolescenți cu vârsta de 13-14 ani și 20 de profesori de la școala Nr.20 din orașul Chișinău, care învață acești preadolescenți.

Cu scopul stabilirii specificului reacțiilor agresive și ostile la preadolescenții contemporani a fost utilizat chestionarul Bass-Dark, care scoate în evidență indicele reacțiilor agresive și ostile. Distribuția de rezultate a datelor privind indicele reacțiilor agresive este prezentat în

Figura 1:

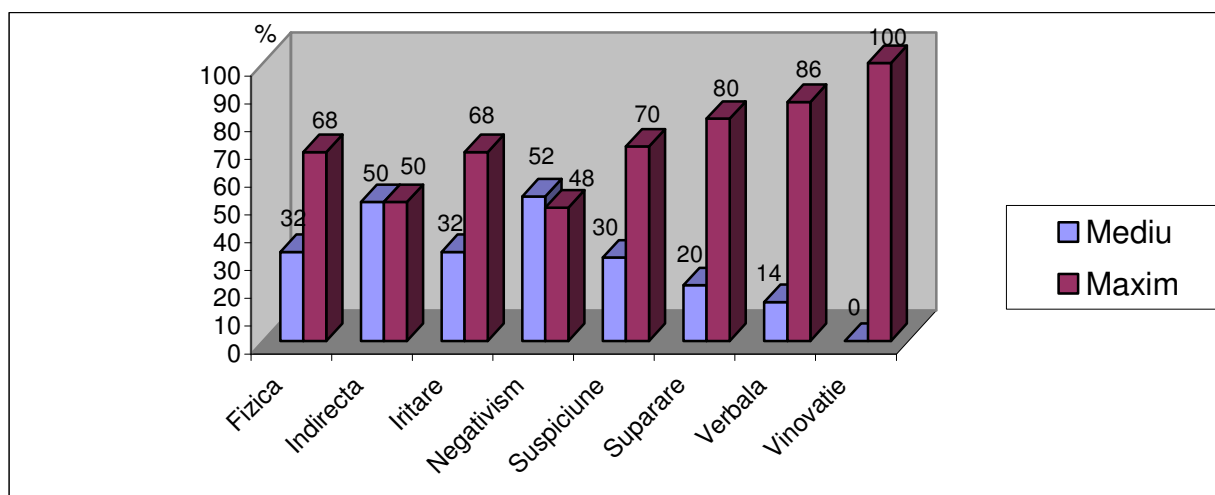

Figura 1. Distribuția datelor privind indicele reacțiilor agresive a preadolescenților.

Analizând aceste rezultate observăm foarte bine că indicele reacțiilor agresive, care include agresivitate fizică, agresivitate indirectă, iritabilitatea și agresivitate verbală, este extrem de înalt, ceea ce denotă că preadolescenții contemporani sînt foarte agresivi. La fel putem conchide că toate formele și tipurile de agresivitate cunosc la etapa actuală un nivel mai sus de mediu de manifestare. De exemplu agresivitatea fizică demonstrează – 68%, agresivitatea

indirectă – 50%, agresivitatea verbală – 86%, iar negativismul – 48%. În același timp, preadolescenții conștientizează foarte bine manifestările comportamentului fie ele directe sau indirecte, deoarece tocmai 100% din cei supuși experimentului de constatare se simt vinovați și nu sînt în echilibru interior – 80% sînt supărați.

Este foarte interesantă următoarea tipologizare a preadolescenților agresivi (după L. Șoitu, C. Hâvârneanu), efectuată în urma analizei documentației școlilor, convorbirilor cu profesorii, părinților despre interesele, relațiile fiecărui preadolescent cu colegii, cu maturii, particularitățile lor, punctelor de vedere; în al doilea rând, în procesul testării, anchetării, examinării copiilor propriu-zis cu ajutorul chestionarelor, compunerilor și observării:

Primă grupă cuprinde *elevii supraîncărcați*. Programele școlare încărcate sau dorința părinților de a-și vedea copiii ca pe niște mici genii artistice au efecte zdrobitoare la nivelul personalității copilului. Elevul va resimți acut propria neputință și va fi dominat de complexe de inferioritate. De asemenea, imaginea elevului despre sine însuși va fi imaginea de elev slab care nu poate face față cerințelor exterioare. În timp, se va cristaliza o personalitate confuză, predispusă la izolare și pasivitate. Renunțarea la efort este acțiunea comună la care recurg majoritatea elevilor din această categorie. Frustrarea prin acest gen de obstacole nu se exprimă de obicei în stări și comportamente locale, ci este mai degrabă o frustrare ce determină structuri de personalitate, de unde și un profil al frustratului, cronic decompensat și cu tendințe mai mult sau mai puțin eficiente de supracompensare. Copiii din această categorie riscă să devină egoiști, izolați, etc.

Într-o a doua grupă sînt cuprinși acei elevi care manifestă o *“rezistență interioară față de profesor și măsurile luate de acesta”*. În cazul acestor elevi, sursa frustrantă rezidă în relațiile greșite dintre elev și profesor, în aprecierea profesorului care l-a făcut pe elev insensibil, impermeabil psihic față de măsurile, aprecierile verbale și notele care le-a primit. În aceste situații, elevii manifestă indiferență totală și apatie față de orice solicitare venită din partea profesorului. Considerându-se țintă a unei nedreptăți și implicit victimă, elevul va refuza orice contact cu profesorul, în unele cazuri generalizându-se asupra celorlalți profesori. Cauzele apariției unor asemenea comportamente sînt destul de numeroase. O slabă pregătire psihologică a profesorului, care de cele mai multe ori crede că principala sa atribuție este de a-și preda disciplina, fără a ține cont de universul interior, de dorințele celui în fața căruia se află, toate acestea conduc la o falsă apreciere a elevului și la o desconsiderare a lui.

În cea de-a treia grupă sînt incluși *elevii care și-au însușit un nivel de aspirație impus de părinți*, nivel care depășește posibilitățile școlarilor. Este vorba de un circuit dinamic între aspirație și realizare. În acest caz, familia formulează niște aspirații prea înalte pentru elev, care și le însușește, le interiorizează, se străduiește să răspundă cerințelor, să fie la înălțimea

lor, dar răspunsul lui este limitat de capacitățile intelectuale și de condiții precum supraîncărcarea, stilul de muncă, tehnicile de lucru, condițiile de muncă și de viață inadecvate etc. Rezultatele nefiind la nivelul așteptărilor părinților, aceștia presează în continuare elevul care depune eforturi sporite, se epuizează și, în consecință, nivelul de performanță exprimat în note scade și mai mult. Astfel, nota ajunge un motiv de teamă, o sursă anxiogenă.

O a patra categorie o formează *elevii care nu reușesc să se remarcă în colectivul din care fac parte*, să atragă atenția profesorilor, să se bucure de prețuirea colegilor, să le cucerească dragostea și respectul, să ocupe un loc de frunte în ierarhia clasei. Această năzuință nerealizată îi face pe elevii din această grupă să fie nemulțumiți de aprecierile profesorilor.

Aceste cazuri se întâlnesc mai ales la trecerea dintr-un ciclu gimnazial în altul. De exemplu, venind din școala generală cu o medie mare, medie cu care se acordă și nivelul lor de aspirație, acești elevi se așteaptă la o performanță înaltă. Obținând note mici, ei devin contrariați, dezorientați de performanțele școlare exprimate în note, se simt frustrați și neînțeleși de către profesor. De obicei, acești elevi își manifestă nemulțumirea sa prin negativism, grosolănie și prin “ignorarea” aprecierilor pe care le fac profesorii. Situația în care se află acești elevi, noile relații cu colegii și profesorii actuali, intră în contradicție cu relațiile anterioare, intrate în obișnuință. Sursa frustrării în acest caz o găsim în nivelul de aspirație al elevului, nivel format în decursul anilor de școală, și posibilitățile reduse de reeditare în noile condiții și exigențe.

O a cincia grupă tipologică o formează *elevii hiperemotivi*. În acest caz, performanța este devalorizată și uneori ratată prin inadaptarea afectivă. În general, trebuie să existe un echilibru între mobilitatea subiectului și sarcina pe care o are de îndeplinit. Deoarece, la acest tip de elev, mobilizarea suportului energetic depășește cu mult gradul de dificultate al sarcinii – lipsind astfel echilibrul general – apare un exces de motivație, o risipă de energie și multe reacții dezordonate. În final, randamentul este diminuat, în ciuda excesului de mobilizare. La acești elevi, nivelul de aspirație este ridicat, capacitățile putând fi normale, dar ei sînt decompensați de o trăsătură de personalitate – hiperemotivitatea - ,care este de fapt și sursa inadaptării, a frustrării.

Cea de-a șasea grupă tipologică de elevi este formată din elevi care prezintă *deformarea autistică*. Autismul este descris ca o formă a vieții anterioare și detașare activă de lumea exterioară, fiind considerat ca un simptom secundar al schizofreniei. Autiștii interpretează relațiile cu colegii, cu profesorii, prin prisma propriului interes, adus la măsura lor. Nu acceptă nimic din afară, sînt prea introvertiți, ei sînt unicul criteriu, măsura tuturor lucrurilor și se află la limita normalului. Pe acești copii nu-I interesează opinia colectivului și nici nu participă la acțiunile acestuia din obligație, fiind rigizi, izolați, meticuloși. La elevii de acest tip, relațiile cu colectivul și cu profesorul sînt distorsionate de un factor intern cu o tentă patologică sau care

fuzionează cu patologicul. De altfel, ei sînt surse permanente de conflict, iar frustrarea este indusă de factorul extern cu o tentă patologică.

O altă tipologie a conduitelor agresive în școală, care combină mai multe criterii - planul agresiunii (verbal/fizic), gradul de deschidere (directă/indirectă) și tipul de implicare a agresorului (activă/pasivă) -, a fost realizată de J. Hebert (1991) și include:

1. agresiuni active fizice directe: lovirea unui coleg
2. agresiuni active fizice indirecte: lovirea unui substitut al victimei
3. agresiuni active verbale directe: injuria, amenințarea
4. agresiuni active verbale indirecte: calomnia
5. agresiuni pasive fizice directe: împiedicarea producerii unui comportament al victimei
6. agresiuni pasive fizice indirecte: refuzul de a realiza o sarcină, activitate, de a da curs unei rugăminți
7. agresiuni pasive verbale directe: refuzul de a vorbi
8. agresiuni pasive verbale indirecte: negativism

Se poate de observat că toate tipurile de agresivitate prezentate până aici nu sînt propriu-zis “școlare”, ele putînd fi observate cu ușurință și în alte contexte non-școlare.

Agresivitatea școlară poate fi interpretată ca agresivitate instituțională ca atare în sensul că prejudiciul și suferința se realizează prin intermediul regulamentelor școlare; ele decurg din structurile organizaționale și din raporturile de putere instituite. Între principalele surse ale agresivității instituționale putem enumera:

a. Conceperea și realizarea relației pedagogice exclusiv ca relație de putere, se definește prin dinamica: profesorul domină elevii, elevii se lasă dominați. Raportul de putere între profesori-elevi creează tensiuni între cele două părți, iar nervozitatea și stresul generate astfel devin elemente constitutive ale vieții școlare.

b. Decalajul între aspirațiile /valorile elevilor și oferta /practica școlară:

- atitudinea profesorilor față de elevi: elevii vor să fie tratați ca ființe mature, responsabile, să fie apreciați și tratați în funcție de aspirațiile, interesele și caracteristicile lor de personalitate; profesorii preferă să-și structureze atitudinea față de elevi valorizînd o singură variabilă, și anume succesul școlar.
- tipul de disciplină: elevii doresc un stil al disciplinei școlare bazat pe negociere, care să țină cont de capacitatea lor de autodirijare, în timp ce profesorii preferă stilul bazat pe supraveghere și control excesiv.
- tipul de valori: elevii valorizează aspectul practic al unei profesii și utilitatea imediată a cunoștințelor, pe când profesorii valorizează instrucția școlară, cultura și moralitatea.

- tipul de profesor: elevii își doresc profesori înțelegători, apropiați, deschiși la dialog, empatici; profesorii își doresc elevi liniștiți și conformiști etc.

c. Nedreptatea profesorului: elevii doresc din partea profesorilor să aplice egalitatea de tratament în raport cu ceilalți colegi; când în aplicarea sancțiunilor nu se respectă echitatea de tratament, avem de-a face cu o formă de agresivitate psihologică din partea profesorului împotriva elevilor;

d.Imobilismul: elevii sînt în mod firesc dinamici, expansivi, au tendința de a se mișca, explora, manipula; școala le cere să fie liniștiți, silențioși și ascultători; comportamentul inadecvat este definit de școală ca o conduită contrară ordinii și liniștii;

e.Funcția de selecție a școlii, care nu se bazează întotdeauna pe criterii de merit, și funcția de ierarhizare, care conduce automat la devalorizarea de sine a celor cu eșecuri școlare, la etichetare, marginalizare și excludere, toate acestea fiind forme ale agresivității instituționale;

f.Competiția între elevi: orice competiție generează sentimente de rivalitate și conflicte.

Acestea însă sînt reprezentările elevilor asupra fenomenului de agresivitate școlară, este agresivitatea resimțită și manifestată de ei. Să vedem dacă aceste comportamente sunt specifice și pentru profesorii studiați de noi.

Pentru a studia legătura dintre comportamentele agresive ale preadolescenților și agresivitatea profesorilor am aplicat testul de diagnosticare a agresivității Assingher. Rezultatele privitor la indicele agresivității profesorilor, care organizează ore cu acești preadolescenți, obținute în urma aplicării testului lui Assingher sunt prezentate în **Figura 2**:

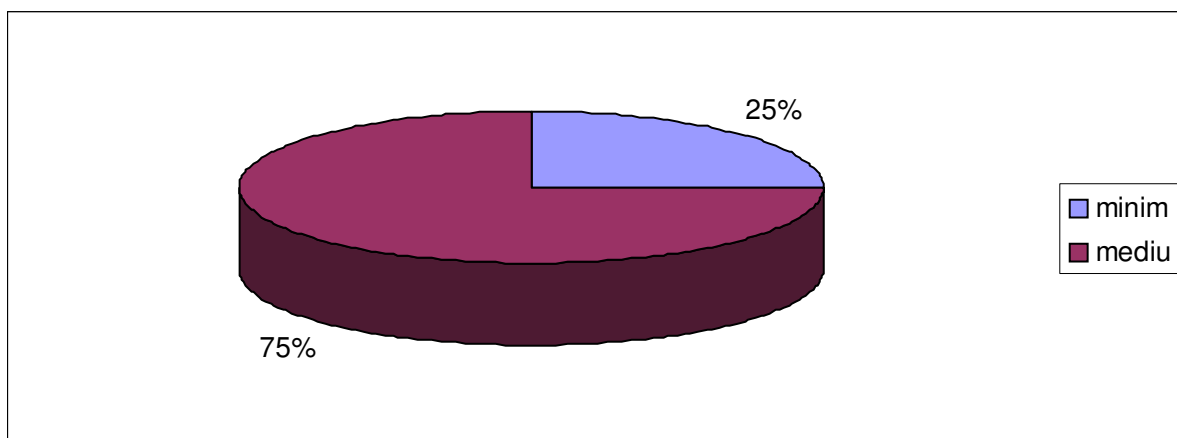

Figura 2. Distribuția datelor privind indicele reacțiilor agresive la profesori.

Dat fiind faptul că profesorul este formatorul viitoarelor personalități, este educator și sfătuitor, era previzibil faptul ca persoane cu un nivel înalt de agresivitate să nu fie. Totuși 75% din profesorii studiați denotă manifestări agresive vădite, vizibile, ceea este un moment relevant, care trebuie luat în considerație.

Pentru a vedea dacă într-adevăr este un raport de dependență între agresivitatea manifestată de profesori și creșterea agresivității preadolescenților, am calculat coeficientul de corelație între

aceste două variabile. Rezultatul căpătat este $r = 0.6$, ceea ce ne demonstrează că comportamentul agresiv al profesorilor condiționează o creștere a agresivității la preadolescenții de astăzi.

Constatând legătura dintre comportamentele agresive ale preadolescenților și ale profesorilor, luând în considerație gravitatea manifestărilor agresive din școală, ne-am propus studierea modalităților de manifestare a agresivității la nivelul relației profesor-elev. Acest studiu urmărește atât identificarea formelor de manifestare a agresivității profesorilor față de elevi, gravitatea acestora, cât și identificarea cauzelor agresivității, manifestate printr-o varietate de comportamente verbale, afective sau fizice. Pentru aceasta am utilizat o anchetă, în care li s-a cerut să prezinte cinci comportamente agresive manifestate cel mai frecvent de profesori în relațiile cu ei. Datele obținute sînt prezentate în **Tabelul 1**, unde comportamentele agresive ale profesorilor în școală sunt prezentate în ordine ierarhică.

Nr.	Comportamente agresive	Frecvența	Ierarhizare
1	Ton ridicat	19,6%	I.
2	Nervoși	16,3%	II.
3	Evaluare neobiectivă	12,1%	III.
4	Excludere de la ore	10,3%	IV.
5	Amenințări	7,9%	V.
6	Ignoranță	7,5%	VI.
7	Cuvinte necuviincioase	6,1%	VII.
8	Desconsiderație	6,1%	VIII.
9	Lipsa răspunsului	5,6%	IX.
10	Înjurii, jigniri	5,1%	X.
11	Autoritari	4,2	XI.
12	Lovire	3,3	XII.

Rezultatele denotă faptul că, în relația profesor-elev agresivitatea se manifestă sub forma mai multor comportamente dintre care șase pot fi considerate ca fiind mai relevante în funcție de frecvența apariției lor. Prezentăm în continuare în mod grafic aceste rezultate.

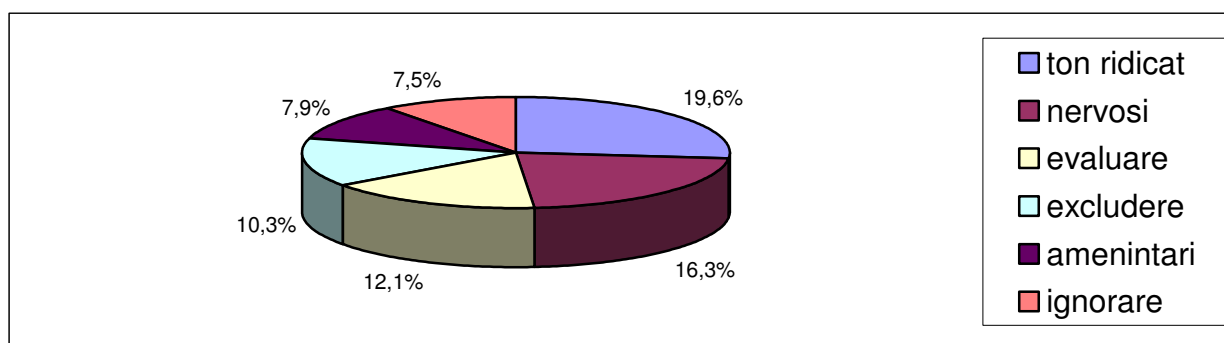

Figura 3. Prezentarea grafică a comportamentelor agresive cel mai des utilizate de profesori.

Deci putem concluziona că, preadolescenții sînt afectați în cea mai mare măsură de agresivitatea verbală a profesorilor (ton ridicat – 19.6%, amenințări – 7.9%) și de agresivitatea indirectă (nervozitate – 16.3%, ignoranță – 7.5%) necătfînd la faptul că există și agresivitate fizică în comportamentul profesorilor (de exemplu excludere de la ore – 10.3%). Acest fapt denotă că, în comportamentul profesorilor de azi sînt prezente toate formele și tipurile de agresivitate: de la forme indirecte pînă la cele directe, fie ele fizice sau verbale, cu predominanta, totuși, a celor verbale: ton ridicat, amenințări, cuvinte necuviincioase.

Menționăm că aceste comportamente reprezintă percepția pe care o au elevii din eșantionul investigat asupra modului în care profesorii își manifestă agresivitatea în școală în relație cu elevii. Comportamentele respective identificate de noi (ton ridicat, nervoși, evaluare neobiectivă, excluderea de la ore, amenințări, ignorarea) au stat la baza construirii unui instrument pentru investigarea agresivității utilizate în etapa a doua a cercetării și aplicat ulterior elevilor. În această etapă, li s-a cerut elevilor să ierarhizeze cele șase comportamente care au ocupat o poziție superioară în rezultatul ierarhizării, în funcție de gravitatea lor pe o scală de la 1 la 6 (locul 1 ocupându-l comportamentul care-i afectează cel mai mult, locul 6 comportamentul care-i afectează cel mai puțin).

În final li s-a cerut elevilor opinia față de diferite cauze ce stau la baza agresivității profesorilor. Rezultatele obținute au fost analizate și interpretate atât global, pe baza datelor întregului eșantion, dar și în funcție de sexul subiecților.

Datele obținute în urma ierarhizării comportamentelor după gravitatea pe care o poartă le-am prezentat pe o axă (**Figura 4**) plasând mediile lor.

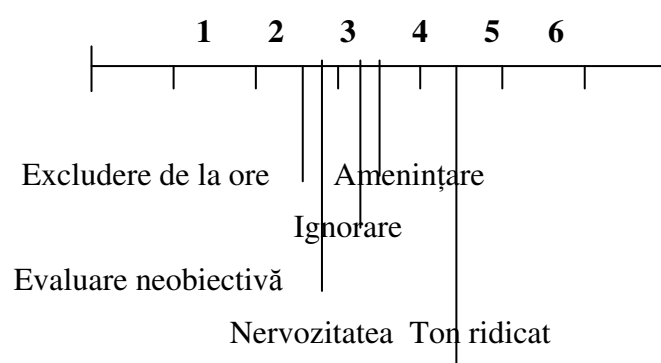

Figura 4. Distribuția mediilor gravității comportamentelor agresive observate la profesori.

Observăm că elevii consideră cele mai grave forme de manifestare a agresivității profesorilor *tonul ridicat și nervozitatea*. Explicația constă în faptul că aceste două conduite se utilizează cel mai des de profesori, ele ocupând locurile de frunte în Tabelul 1, unde se ierarhizează comportamentele după frecvența apariției lor (ton ridicat – 19.6%, nervozitate – 16.3%). Cauza posibilă a utilizării tonului ridicat extrem de des, poate consta în faptul că profesorii consideră că acest comportament aduce cele mai mici consecințe nocive. În continuare vom

vedea însă că această manifestare are un efect absolut opus. Aceste rezultate însă, au fost analizate și interpretate pe baza datelor întregului eșantion. Analizând, însă, rezultatele în funcție de sex, observăm diferențe (**Figura 5 și 6**).

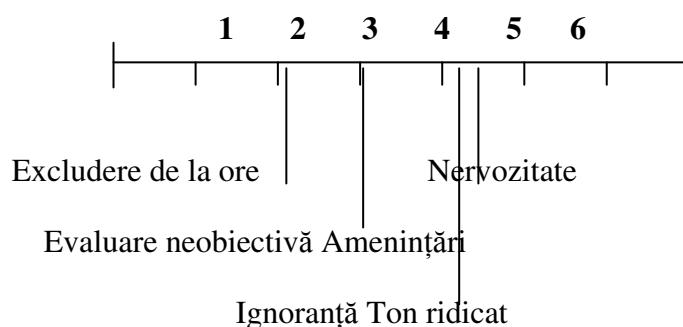

Figura 5. Distribuția mediilor gravității comportamentului agresiv observat de fete.

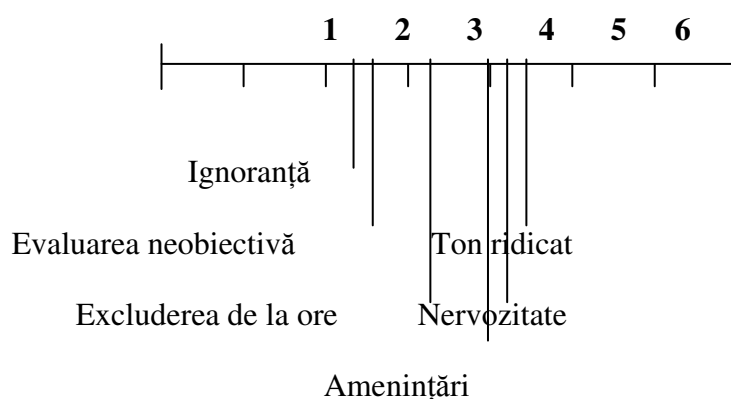

Figura 6. Distribuția mediilor gravității comportamentului agresiv observat de băieți.

Astfel constatăm diferențe semnificative între modul în care percep băieții și fetele aceste comportamente. Aceste diferențe se datorează specificului sexului și comportamentelor lor. Deci fetele fiind mai receptibile la indispozițiile profesorilor, la observații și strigăte, au cota nervozitatea (media 4.3) cu punctajul cel mai înalt, plasându-l pe locul de frunte, iar tonul ridicat și nervozitatea profesorilor au ocupat locul doi (ambele cu media 4.2). Cu o diferență vizibilă locurile mai mici au fost ocupate de așa manifestări ca evaluarea neobiectivă (media 3), amenințările (media 3) și excluderile de la ore (media 2.2), datorită faptului că aceste comportamente sînt rar utilizate față de ele, ceea ce nu înseamnă însă că nu sînt utilizate deloc.

Spre deosebire de fete băieții sînt excluși de la ore mai des (media 3.1). Explicația constă în faptul că la această vîrstă băieții sînt mai neconformiști și mai excentrici decât fetele, datorită modului diferențiat de structurare a personalității în preadolescență în funcție de sex. Încercările băieților de a ieși mai mult în evidență, de a părea mai interesați, de a fi remarcați

de colegi și este cauza posibilă pentru care ignoranța (media 2.3) profesorilor nu-i deranjează. Necătând la aceasta totuși și pe ei îi afectează într-o măsură mare tonul ridicat (media 4.5) și nervozitatea profesorilor (media 4.3).

Încă o diferență se observă la fete și băieți referitor la așa comportament ca amenințările din partea profesorilor (media 4 – la băieți, iar la fete – media 3). Cauza posibilă poate fi în faptul că spre deosebire de băieți, fetele sînt mai sensibile la observații, ceea ce presupune o utilizare mai rară a comportamentului dat față de ele. În practică, această manifestare este utilizată mai des de profesorii care nu au abilități de a găsi alte mijloace de soluționare a conflictelor intervenite în relația lor cu elevii.

jignitoare, cu atît mai mare este numărul elevilor ce întâmpină greutăți de concentrare a atenției în timpul predării și ezită să răspundă sau, poate chiar mai grav, le este frică să nu fie strigați în timpul lecției deoarece riscă să fie jigniți și umiliți. Efectul comportamentului profesorului nu depinde atît de intenția pe care a avut-o el, cît de ecoul pe care îl are în conștiința elevului. Vocabularul profesorului este un aspect căruia trebuie să I se acorde rolul cuvenit, deoarece expresiile nepotrivite pot avea un profund efect frustrant în timp ce o atitudine pozitivă va determina un comportament adecvat, o atmosferă plăcută de colaborare, În urma acestui studiu observăm o mai mare sensibilitate a tuturor elevilor la comportamentele agresive verbale ale profesorilor față de cele nonverbale, primele afectându-i mai mult și creîndu-le complexe de inferioritate la o vîrstă cînd personalitatea lor nu este încă formată. D.Vrabie evidențiază anumite legături între limbajul profesorului și unele particularități psihice ale elevului: cu cît profesorul folosește un număr mai mare de expresii o atitudine binevoitoare și de respect.

Interesant este faptul că cînd elevii și-au expus propriile păreri referitor la cauzele posibile a reacțiilor agresive ale profesorilor, majoritatea au spus că cauza constă în ei, în *elevi*, și anume: *din cauza gălăgiei la lecție, nepregătirea temelor pentru acasă, obrăzniciei, răspunsurilor brutale, machiatul* (se referă la fete) *sau îmbrăcăminte necorespunzătoare vârstei*. Lucru care coincide cu rezultatele obținute în rezultatul aplicării testului Bass-Dark: 100% manifestă sentimentul culpabilității. Deci ei sînt vinovați de comportamentul lor și conștientizează faptul că el (comportamentul) este o provocare, o tentație pentru apariția comportamentelor agresive la profesori. Alte cauze menționate de elevi sînt: *situația financiară grea, probleme personale, oboseala, stresul*. Unii au privit problema mai amplu și au menționat pe lîngă factorii expuși mai sus și cauzele ce se datorează atît *crizei economice* din țară, cît și *crizei politice*. Am rămas surprinși cît de mult percep preadolescenții de azi, acești copii, care s-ar părea că se află în lumea copilăriei, jocurilor. Dar vedem că ei

conștientizează mult mai multe lucruri, decât sîntem noi tentați să credem că ei le văd și le simt. Putem constata că ei sînt afectați de situația economică și politică din țară, de stresul școlar și oboseala profesorilor etc. Acestea sînt niște priviri, concepții foarte mature asupra vieții.

Constatînd influența mare pe care o are comportamentul agresiv al profesorilor asupra manifestării agresivității preadolescenților de azi, propunem cîteva recomandări în vederea optimizării relației elev-profesor:

- Educarea profesorilor și elevilor în vederea reducerii reacțiilor agresive în școală și anume: programe educative destinate prevenirii actelor agresive și formării abilităților de rezolvare a conflictelor prin negociere.
- Să se organizeze măsuri psihoprofilactice pentru preadolescenți, în care copiilor să li se prezinte niște idei, moduri de reacționare etc.
- Încadrarea profesorilor în diferite traininguri pentru dezvoltarea abilităților de comunicare (de la egal la egal) și creativității, ceea ce i-ar da posibilități de găsire și aplicare a modalităților adecvate de soluționare a problemei apărute, I-ar dezvolta abilități de intervenție în situații dificile.
- Evitarea conflictelor de tip „profesor-elev”, deoarece elevii, de obicei, nu reușesc să rezolve deschis astfel de conflicte, dar ca reacție de protest apare neascultarea sau reacții agresive neadecvate.
- Evitarea aprecierilor negative a preadolescenților în public, deoarece este percepută de aceștea foarte dureros.
- Implicarea preadolescenților în activități bine programate, organizate, care ar asigura dezvoltarea orientării sociale, dezvoltarea capacităților de comunicare, influențează asupra autoaprecierii și autoafirmării.
- Să li se acorde mai multă independență, care ar contribui la dezvoltarea sentimentului propriei valori.
- Utilizarea încurajărilor.
- Recunoașterea de către pedagogi a propriilor greșeli însoțite de justificări reale, adecvate.
- Dezvoltarea valorilor morale și culturale a tuturor participanților a actului educativ atît în cadrul activităților școlare, cît și în cadrul activităților extracurriculare.
- Includerea părinților în educarea activă a copiilor, să intervină în cazul în care copiii lor sînt agresori sau victimă, venindu-le în așa mod în ajutor profesorilor. Să fie informați părinții despre specificul vârstei, modul de aplicare a pedepselor, încurajărilor.

Summary

This article bring forward an actual problem for our society: aggressivity.

The present work is dedicated to the study of correction and preventive measures of the aggression of contemporary teenagers from Republic of Moldova. The actuality of this paper determined by the negative influence of social contemporary crises upon human psychology, which generates anxiety and tension, aggressivity and violence.

Bibliografie:

- Debarbieux, E. (1991), *La violence dans la classe*, 2-é Edition, Paris, ESF.
- Holdevici, I. (2001), *Ameliorarea performanțelor individuale prin tehnici de psihoterapie*, București, Editura Orizonturi.
- Irenaus Eibl – Eibesfeldt, (1995), *Agresivitatea umană. Studiu etologic*, București, Ed. Trei.
- Ranschburg, J. (1995), *Frică, supărare, agresivitate*, București, Ed. Didactică și pedagogică.
- Șoitu, L., Hăvărneanu, C. (2001), *Agresivitatea în școală*, Iași, Ed. Universitară.
- Păunescu, C. (1994), *Agresivitatea și condiția umană*, București, Ed. Tehnică.

Primit la 11.12.2006